

Sławomir Łodziński¹

Tożsamość etniczna w krajobrazie językowym. Problemy wprowadzania dodatkowych nazw miejscowości w językach mniejszości narodowych w krajach Unii Europejskiej

Celem tego artykułu jest porównanie stanu i sposobów wprowadzania dodatkowych nazw miejscowości i ulic w językach mniejszości w krajach Unii Europejskiej oraz szerzej, w państwach Grupy Wyszehradzkiej (Czechy, Słowacja, Węgry i Polska). Zestawienie ich polityk i praktyk nazewniczych pokazuje, że nie ma jednolitego wzorca we wprowadzaniu dwujęzycznego oznakowania. O ile w krajach Europy Zachodniej były one związane z ruchami i władzami regionalnymi (i praktycznie są ograniczone tylko do nazewnictwa miejscowości), to w krajach Europy Środkowej są regulowane na poziomie konstytucyjnym lub ustawowym, co daje często większe szanse na ich zaistnienie na wyznaczonym terytorium w związku z możliwością rozszerzenia ich także na inne obiekty i nazwy urzędowe. W artykule podkreślam znaczenie mniejszościowego nazewnictwa w tworzeniu nowego krajobrazu językowego tych społeczeństw poprzez działania umożliwiające mniejszościom szerszą i bardziej widoczną ich obecność w przestrzeni publicznej.

Słowa kluczowe: języki mniejszości narodowych i regionalne, dwujęzyczne nazewnictwo miejscowości, kraje Unii Europejskiej, kraje grupy Wyszehradzkiej

Ethnic identity in the linguistic landscape. Problems of inclusion
of additional place names in the minority's languages in the European Union

The aim of this article is to compare the status and methods of introducing additional names of towns and streets in minority and regional languages in the European Union countries and, more broadly in the Visegrad Group countries (Czech Republic, Slovakia, Hungary and Poland). The comparison of their naming policies and practices has showed that there is no uniform pattern in the introduction of bilingual place-names. While in the

¹ Zakład Socjologii Ogólnej, Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski; s.lodzinski@uw.edu.pl.

Western European countries they were associated with regional movements and authorities (and are practically limited only to the names of the towns and villages), in the Central European countries they are regulated at the constitutional or statutory level which often have given a more complete chance of their occurrence on the designated territory due to their extension possibilities also to other official objects and place-names. In the article, I will try to show the importance of the minority naming in creating a new linguistic landscape of these societies through activities enabling minorities to have a wider and more visible presence in the public space.

Key words: languages of national and regional minorities, bilingual names of towns, countries of the European Union, countries of the Visegrad groups

1. Wstęp

W styczniu 2005 r. przyjęto w Polsce ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym, która wprowadzała po raz pierwszy do polskiego prawa regulacje, umożliwiające ustanowienie dodatkowego nazewnictwa miejscowości, ulic, obiektów geograficznych itp. w językach mniejszości narodowych i regionalnych, jak również ich stosowanie jako pomocniczych w pracy urzędów lokalnych (Ustawa o mniejszościach... 2005). Nie są one jednak czymś unikatowym i nadzwyczajnym w krajach europejskich, gdyż w wielu z nich takie zasady istnieją już od dawna lub też zostały wprowadzone, podobnie jak w naszym kraju, w ostatnich latach. Ich pojawienie się jest efektem zmiany podejścia do ochrony praw osób należących do tych grup oraz samych języków mniejszościowych, która nastąpiła w Europie w drugiej połowie XX w., a zwłaszcza w okresie jego ostatniej dekady (Wicherkiewicz 2014; Dołowy 2015). W ramach tego systemu ochrona języków i praw językowych osób należących do mniejszości narodowych została uznana za coś więcej niż tylko działania na rzecz ginącej tradycji kulturowej lub nieformalnego środka komunikacji z innymi członkami swojej grupy, a została potraktowana jako kwestia ochrony ich unikatowej tożsamości (Malloy 2005: 35–36). Język przestawał być traktowany jako uzupełniający środek porozumiewania się, a stał się przede wszystkim reprezentantem „specyficznych wartości kulturowych i identyfikacji” (Preece 2007: 157). O znaczeniu tej zmiany może świadczyć i taki fakt, że w polskim sejmie w 2013 r. odbyła się specjalna konferencja o ginących językach w naszym kraju (Nijakowski 2014). Warto też pamiętać o tym, że podtrzymywanie różnorodności językowej jest uznanym celem Unii Europejskiej, który znalazł swój wyraz w artykule 3 § 3 skonsolidowanego Traktatu o Unii Europejskiej mówiącego o tym, że Unia „szanuje swoją bogatą różnorodność kulturową i językową oraz czuwa nad ochroną i rozwojem dziedzictwa kulturowego Europy” (Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej... 2010: 19).

Istotnym kontekstem dyskusji o pozytywnej zmianie podejścia do ochrony języków mniejszości narodowych oraz praw ich użytkowników stała się również globalizacja. W jej ramach odwołanie się do wartości językowych i traktowanie ich jako ważnych elementów identyfikacji etnicznej jest bodaj najważniejszym sposobem na przeciwstawienie się homogenizacji kultury i staraniu się o uwidocznienie swojej odrębności (Skudrzyk, Urban 2010: 9). Język stał się, jak pisze Manuel Castells, „podstawowym atrybutem rozpoznawania siebie i ustanawiania niewidocznych granic narodowych, mniej arbitralnych niż terytorialność i mniej wyłączających niż etniczność... w świecie poddanym kulturowej homogenizacji przez ideologię modernizacji i władzę globalnych mediów, język jako bezpośrednia ekspresja kultury staje się szczytem kulturowego oporu, ostatnim bastionem samokontroli, schronieniem uchwytnego sensu” (Castells 2008: 62). W samej Europie Zachodniej nie jest to jednak zjawisko zupełnie nowe. Było ono już widoczne i obserwowane w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego stulecia w krajach tego regionu w postaci odrodzenia językowego mniejszości, określanego wówczas mianem „buntu mniejszości”. Prowadziło ono do szerszego posługiwania się owymi językami w życiu publicznym oraz dokumentacji ich obecności zarówno w historii, jak i w krajobrazie danego regionu (Porębski 1991).

Ochrona i działania na rzecz rewitalizacji języków mniejszości wiązały się nie tylko ze wzrostem ich znaczenia kulturowego, ale także dążeniami do większej ich widzialności w przestrzeni publicznej. Współcześnie stała się ona kluczowa dla mniejszościowych grup społecznych, gdyż daje możliwości ujawniania ich poglądów, upubliczniania tożsamości, a przede wszystkim „czynienia czegoś wiadomym innym jej uczestnikom sfery publicznej” (Marody, Giza 2004: 274). Dążenia w jej ramach włączają również starania o swoją w niej widoczność i rozpoznanie, jeżeli dana grupa nie jest w niej dostrzegalna, to może ona oznaczać dla reszty społeczeństwa, że nie dysponuje możliwościami do reprezentowania interesów swoich członków i spełniania ich oczekiwań. Z perspektywy mniejszości jest ona obecnie jedną z ważniejszych płaszczyzn, w ramach których członkowie mogą manifestować swoje etniczne, religijne, językowe odrębności, a jednocześnie stają się świadomi tych różnic (Bukowski, Lubaś, Nowak 2010: 7–9). Jak podkreślają znawcy przedmiotu, „bycie widocznym może być tak samo ważne dla języka mniejszości jak bycie słyszonym” (Marten, Mensel, Gorter 2012: 1). Elementem tych działań stały się dążenia na rzecz dodatkowego nazewnictwa miejscowości na terenach, na których grupy mniejszościowe żyją. Wielojęzyczne tablice drogowe są zazwyczaj stawiane w regionach zróżnicowanych językowo, na obszarach, gdzie występują mniejszości narodowe, a prawo zezwala na takie nazwy. Widoczne są one także w tych państwach, w których używane niełacińskie systemy pisma (wtedy pojawiają się dodatkowo nazwy w alfabecie łacińskim, najczęściej w języ-

ku angielskim), a także na tych drogach, które mogą być istotne z punktu widzenia poruszania się zagranicznych podróżnych.

Celem tego artykułu jest porównanie stanu oraz sposobów wprowadzania dodatkowych nazw miejscowości i ulic w językach mniejszości narodowych i regionalnych w krajach Unii Europejskiej oraz szerzej, w państwach Grupy Wyszehradzkiej (Czechy, Słowacja, Węgry i Polska). Zestawienie ich polityki i praktyk nazewniczych pokazuje, że nie ma jednolitego wzorca we wprowadzaniu dwujęzycznego oznakowania (Raos 2014: 6–7). O ile w krajach Europy Zachodniej były one związane z ruchami i władzami regionalnymi (i praktycznie są ograniczone tylko do nazewnictwa miejscowości), o tyle w krajach Europy Środkowej są one regulowane na poziomie konstytucyjnym i/lub ustawowym, dającym często bardziej kompletne szanse na ich zaistnienie na wyznaczonym terytorium w związku z ich możliwościami rozszerzenia na inne obiekty geograficzne i nazwy urzędowe. W artykule będę starał się pokazać znaczenie mniejszościowego nazewnictwa w tworzeniu nowego krajobrazu językowego tych społeczeństw, poprzez działania umożliwiające tym społecznościom na szerszą i bardziej widoczną obecność w przestrzeni publicznej.

Porządek artykułu jest następujący. Na początku skupię się na przedstawieniu ogólnej problematyki związanej z nazewnictwem w językach mniejszości narodowych i opisie głównych dokumentów prawnych wprowadzających takie regulacje, a następnie będę starał się porównać zasady ich ustalania w krajach UE oraz w krajach Grupy Wyszehradzkiej².

2. Dodatkowe nazwy miejscowości w językach mniejszości narodowych i krajobraz językowy

Współczesne zmiany prawne w ochronie mniejszości narodowych uznają prawo do używania swojego języka za kluczowe uprawnienie ich członków. To właśnie język i odmiennosc językowa powodują, że dana grupa może przetrwać i nie poddać się procesowi asymilacji. Do najważniejszych praw językowych osób należących do mniejszości zaliczono możliwość zachowania przez nich swojej odrębności kulturowej i językowej, zakaz dyskryminacji z racji używania swojego języka ojczystego, jego naukę i prowadzenie w nim nauczania w szkolnictwie publicznym i prywatnym, możliwość zapisu i używanie w nim imienia i nazwiska, dostępu każdej osoby do informacji w tym języku (co dotyczyło możliwości rozwoju

² W artykule wykorzystuję materiały, które zostały zebrane w ramach projektu pt. Nazwy i granice etniczne. Problemy wprowadzania dwujęzycznych nazw miejscowości w Polsce na podstawie ustawy o mniejszościach z 2005 roku. Projekt ten został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/03/B/HS6/01648.

mediów mniejszości), swobodne posługiwanie się nim prywatnie i publicznie, używanie go w życiu publicznym (a więc jego stosowanie jako pomocniczego lub urzędowego) oraz prawo do nadawania w nim dodatkowych nazw miejscowości, ulic, urzędów, nazw geograficznych itp. Te uprawnienia dla członków mniejszości mają zarówno znaczenie realne, jak i symboliczne (Paten 2009). Dają im z jednej strony szanse ochrony tożsamości językowej traktowanej jako ważna część ich kultury oraz identyfikacji z regionem zamieszkania, a z drugiej strony świadczą o statusie ich kultury (wysokim bądź niskim) w oczach zarówno swoich ziomków, jak i większości żyjącej w danym regionie (Preece 2007: 154–156).

Najważniejszymi dokumentami w tej dziedzinie stały się dwa traktaty (powstałe w Radzie Europy), tj. Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych z 1992 r. i Konwencja Ramowa Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych z 1995 r. Zostały one potraktowane w niedawnym procesie integracji europejskiej jako najważniejsze instrumenty ochrony mniejszości, których przyjęcie było wymagane od nowych państw członkowskich, w tym także i od Polski. Wprowadziły one również określone standardy ochrony praw językowych oraz sposób kontroli ich realizacji.

Pierwszym chronologicznie z nich jest Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych (dalej jako Karta Języków). Była ona przygotowywana już w drugiej połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia i została ostatecznie przyjęta w czerwcu 1992 r. (Janusz 2011: 428–438, 443–454). Weszła w życie w marcu 1998 r. po uzyskaniu wymaganej liczby 5 ratyfikacji państw członkowskich Rady Europy (jako pierwsze ratyfikowały ją Chorwacja, Finlandia, Holandia, Lichtenstein i Norwegia). Kartę Języków podpisało i ratyfikowało do tej pory 25 państw, 8 państw ją podpisało, ale jej jeszcze nie ratyfikowało (w tym Francja). Ogółem chroni obecnie 79 języków mniejszościowych lub regionalnych, używanych łącznie przez 203 uznane mniejszości lub grupy językowe w krajach-stronach Karty (stan na koniec 2019 r.). Powołała specjalny Komitet Ekspertów (art. 16–17) przygotowujący opinie o jej wykonywaniu w państwach będących stroną tego dokumentu. Towarzyszy jej także specjalny raport wyjaśniający (Europejska Karta Języków... 2009).

Głównym celem Karty Języków jest, jak stanowi Preambuła, ochrona „historycznych języków regionalnych lub mniejszościowych Europy, spośród których niektórym grozi całkowite wyginięcie, przyczynia się do utrzymania i rozwoju kulturowego bogactwa i tradycji Europy”. Karta ma chronić określone języki, a poprzez przyjęte regulacje dotyczące ich statusu może wywierać wpływ na poprawę sytuacji posługujących się nimi społeczności. Pojęcie języków regionalnych lub mniejszościowych zostało odniesione do tych języków, które: „(i) są tradycyjnie używane na określonym terytorium państwa przez obywateli tego państwa tworzących grupę mniejszą liczebnie od pozostałej części ludności tego

państwa, (ii) różnią się od oficjalnego języka (języków) tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka (języków) tego państwa, ani języków migrantów” (art. 1a).

Karta Języków składa się z Preambuły oraz 5 części, w tym 3 części określających zobowiązania państw w zakresie ochrony i promocji języków. Najważniejsza pozostaje tutaj jej część III, która zawiera szczegółowy wykaz środków służących działaniom na rzecz promocji języków regionalnych lub mniejszościowych w życiu publicznym, a w szczególności w (art. 8–14): szkolnictwie, władzy sądowniczej, władzach administracyjnych i służbach publicznych, mediach, w działaniach instytucji kulturalnych, życiu gospodarczym i społecznym oraz wymianie transgranicznej. Mają one charakter programowych zabezpieczeń „praw językowych”. W jej ramach najważniejszym dla omawianej w artykule problematyki pozostaje artykuł 10 ustęp 2g Karty Języków, który przewiduje stosowanie „tradycyjnych i poprawnych form nazw miejscowych w językach regionalnych lub mniejszościowych” razem z nazwami w języku (językach) oficjalnym. Mówi on, że należy przy ich wprowadzaniu uwzględniać zasadę autonomii lokalnej i terytorialnej oraz kompetencje władz tych szczebli, gdyż zastosowanie owych zobowiązań może oznaczać dodatkowe koszty finansowe.

Docenia się rolę i znaczenie Karty Języków (Wicherkiewicz 2014: 72–77). Podkreśla się, że jej przyjęcie przez dane państwo ułatwiło ochronę języków mniejszości i regionalnych (Sobczak 2009: 46) i przeniósło ich ochronę zdecydowanie na wyższy poziom (Dołowy 2015: 8–9). Jak podkreślają specjaliści, dokument ten idzie dalej niż inne regulacje dotyczące praw mniejszości poprzez splecenie „sfery publicznej ze złożonością wymagań językowych... Wprowadzenie tych wymagań w życie będzie wymagać stałej i poważnej aktywności ze strony administracji państwowych” (Thornberry, Estebanez 2004: 159). Mimo generalnie pozytywnej oceny tego dokumentu, wskazuje się także na jego słabe punkty. Po pierwsze, na możliwość uznaniowości państwa w wyborze chronionych przez siebie języków. Oznacza to, że pewne języki mniejszościowe lub regionalne używane na jego terytorium mogą nie korzystać z przewidzianej ochrony. Po drugie, na nieprecyzyjność i fakultatywność przyjętych zobowiązań wobec ochrony wybranych języków. Sprawia to, że władze państwa mają dużą swobodę w realizacji swoich zobowiązań. Po trzecie, na zbyt techniczny system zabezpieczeń ochrony języków, gdyż uprawnienia znajdujące się w Karcie Języków mają charakter zobowiązań kulturowych, a nie praw człowieka. Dotyczą one ochrony wybranych i określonych języków, a nie praw osób należących do określonych grup etnolingwistycznych (Kutyłowska 2013: 56).

Drugim ważnym dokumentem pozostaje Konwencja Ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych (dalej jako Konwencja Ramowa). Jest ona obecnie uważana za najpełniejszy akt prawa międzynarodowego regulującego

prawa mniejszości narodowych oraz obowiązki państw w tym zakresie (Janusz 2011: 447). Została ona podpisana i ratyfikowana przez 39 państw (w tym wśród 47 państw członków Rady Europy z wyjątkiem 4 państw – Francji, Turcji, Andory i Monako), cztery państwa ją podpisały, ale jeszcze nie ratyfikowały (Belgia, Grecja, Islandia i Luksemburg) (stan na koniec 2019 r.)³. Weszła w życie w lutym 1998 r. po uzyskaniu 12 ratyfikacji. Powołała specjalny Komitet Doradczy (art. 26) nadzorujący jej wykonywanie w państwach będących stronami tej Konwencji i przygotowujący opinie na ten temat. Towarzyszy jej także specjalny raport wyjaśniający (Konwencja Ramowa... 2002). Zasady Konwencji Ramowej, w przeciwieństwie do Karty (której przepisy mogą być bezpośrednio stosowane w prawie wewnętrznym danego kraju), wymagają zawsze przełożenia i implementacji swoich przepisów do prawa wewnętrznego państw sygnatariuszy (co dotyczy także praw językowych mniejszości).

Konwencja Ramowa gwarantuje w tym zakresie m.in. wolność posiadania i przekazywania opinii w językach mniejszości bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe (art. 9 ust. 1), dostęp do mediów (art. 9 ust. 3 i 4), swobodne używanie języka ojczystego mniejszości zarówno prywatnie, jak i publicznie (10 ust. 1), prawo do poinformowania o przyczynach zatrzymania i kierowanych oskarżeniach w procedurze karnej (art. 10 ust. 3), w urzędowym zapisie i używaniu własnego imienia i nazwiska w języku mniejszości (art. 11 ust. 1), prowadzenia badań naukowych i działalności kulturalnej (art. 12) oraz nauki i nauczania w tych językach (art. 14). W wypadku analizowanych w artykule nazw dwujęzycznych rozwija te uprawnienia, ale czyni to w sposób ostrożny, nakładając na nie określone warunki. Artykuł 11 ust. 3 Konwencji dopuszcza używanie w językach mniejszości tradycyjnych nazw lokalnych, nazw ulic oraz innych oznaczeń topograficznych w rejonach tradycyjnie zamieszkałych przez znaczną liczbę osób należących do mniejszości (art. 11 ust. 1–3)⁴. Warunki są tutaj stosunkowo wymagające – dana grupa musi zamieszkiwać dany teren tradycyjnie lub w odpowiedniej liczebności, a także powin-

³ Kosowo podpisało w 2004 r. specjalną umowę w zakresie ochrony praw mniejszości narodowych z Radą Europy, która podlega specjalnemu procesowi monitoringu.

⁴ Dokładnie stanowi on, że „1. Strony zobowiązują się uznać, że każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do używania jego/jej nazwiska (patronimiku) i imion w języku mniejszości oraz ich oficjalnego uznania zgodnie z trybem przyjętym w ich ustawodawstwie. 2. Strony zobowiązują się uznać, że każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do umieszczenia w jego lub jej języku znaków, napisów i innych informacji o charakterze prywatnym w sposób widoczny dla osób postronnych. 3. W rejonach tradycyjnie zamieszkałych przez znaczącą ilość osób należących do mniejszości narodowej Strony będą starać się – zgodnie z obowiązującym prawem, w tym także, tam, gdzie to stosowne, umowami z innymi państwami oraz przy uwzględnieniu ich specyficznych warunków – umieszczać również w języku mniejszości tradycyjne nazwy lokalne, nazwy ulic i inne oznakowania topograficzne o charakterze publicznym, o ile istnieje tam wystarczające zapotrzebowanie na takie oznakowania” (Konwencja Ramowa... 2002).

no się uwzględniać „specyficzne warunki” ich położenia oraz i to, czy istnieje wystarczające zapotrzebowanie na takie oznakowania. Podobnie postanowienia Konwencji dotyczą prawa do umieszczania w języku mniejszości znaków, napisów lub informacji o charakterze prywatnym, które będą widoczne dla innych (art. 11 ust. 2). Wyrażenie „o charakterze prywatnym” odnosi się do wszelkich manifestacji językowych, które nie mają charakteru oficjalnego.

W Konwencji Ramowej nie zdefiniowano pojęcia obszarów zamieszkałych tradycyjnie lub w znaczącej ilości przez osoby należące do mniejszości narodowych. Wybór tych kryteriów pozostawiono ocenie władz danego państwa, która ma się realizować w „elastycznej formule”, uwzględniającej warunki każdej ze stron, zarówno mniejszości, jak i władz danego państwa (*The Framework Convention: a key tool...* 2016: 31). Termin „zamieszkałe tradycyjnie” nie odnosi się do mniejszości historycznych, lecz tylko tych, które wciąż zamieszkują ten sam obszar geograficzny. Przepisy Konwencji nie określały także, kto jest odpowiedzialny za określenie, na ile oczekiwania wprowadzenia dwujęzyczności odpowiadają „rzeczywistym potrzebom”. Praktyka stosowania tego artykułu wskazuje na różnego rodzaju trudności przy ich wprowadzaniu w poszczególnych krajach (*The Language Rights...* 2012: 40–41). Dotyczyły one po pierwsze poziomu polityki. Prawa językowe (a szczególnie związane z dwujęzycznością) są bowiem regulacjami stanowiącymi często przedmiot długotrwałych prac legislacyjnych, którym towarzyszyły silne kontrowersje polityczne. Sprawiają one również problemy polityczne na poziomie lokalnym, gdyż regulacje tych kwestii (zwłaszcza dotyczące dwujęzycznych nazwy miejscowości i używania języków mniejszości w urzędach) wprowadzają wyraźną „inność” językowo-etniczną, naruszającą w sposób widoczny jedność kulturową (językową) i narodową danego obszaru. Dlatego oczekiwania ich realizacji były i są często interpretowane przez większość jako dążenie danej mniejszości do uzyskania autonomii terytorialnej.

Po drugie towarzyszące wprowadzaniu owych przepisów przeszkody dotyczyły względów legislacyjnych (konkretnych sposobów ich regulacji w prawie krajowym) oraz możliwych wysokich kosztów finansowych ich wdrożenia. Trudności te wynikają również z braku jasnych wskazówek, co może stanowić „minimalne standardy” w tej dziedzinie (Benoit-Rohmer 1996: 17) oraz jakie „dobre praktyki” z innych krajów mogą dawać przykład dla innych krajów (Patten, Kymlicka 2003: 3). Przepisy Konwencji Ramowej nie wskazują np. wyraźnie na określoną instytucję, która ma określić, kto jest odpowiedzialny za ocenę, na ile oczekiwania wprowadzenia dwujęzyczności odpowiadają „rzeczywistym potrzebom”.

Po trzecie, praktyka realizacji dwujęzyczności wskazuje również na takie problemy, które są związane z niechęcią lub nawet brakiem wyraźnego ich wsparcia przez państwo, a także na powoływanie się na takie argumenty jak np. że obecność dwujęzycznych tablic na drogach będzie niezrozumiała dla podróżnych

i może stanowić niebezpieczeństwo drogowe (*The Language Rights...* 2012: 40–41). Zwraca się uwagę na stosowanie przez władze niektórych państw zawyżonych „progów mniejszościowych” (sięgających w niektórych wypadkach nawet do 50% osób należących do mniejszości zamieszkujących daną społeczność lokalną) wymaganych przy wprowadzeniu reguł dwujęzyczności, co tworzy trudną do ich spełnienia barierę (*The Language Rights...* 2012: 35). Generalnie w ocenie praktyki stosowania Konwencji i procesu jej monitoringu w zakresie ochrony praw językowych podkreśla się, że wymaga to zawsze „inkluzywnej polityki językowej” (*The Language Rights...* 2012: 60).

Z perspektywy wprowadzania rozwiązań dotyczących dwujęzyczności obowiązujących w Europie (w tym przede wszystkim dotyczących dodatkowych nazw miejscowości) decyzje w tym zakresie pozostawia się władzom lokalnym lub regionalnym, na których terenie mają one obowiązywać (*Używanie języka mniejszości...* 2003: 27–28). Wynika to z faktu ograniczenia terytorialnego zakresu działania tej instytucji do określonych gmin i regionów w sposób zwarty zamieszkiwanych przez daną mniejszość (stanowiący wysoki odsetek ich mieszkańców) oraz potrzeby udziału samych mieszkańców (w tym osób należących do mniejszości) w decydowaniu o ich wprowadzeniu (Sloboda, Šimic, Szaböger, Vigers 2012: 81–82).

Sama problematyka wprowadzania i obecności nazw w językach mniejszości narodowych lub regionalnych, odmiennych od oficjalnego języka (lub języków) danego państwa (Dołowy-Rybińska 2013: 129) cieszy się od co najmniej trzech dekad dużym zainteresowaniem badawczym. Stało się tak od publikacji przełomowego dla tej dziedziny artykułu dwóch autorów Rodrigue’a Landry’ego i Richarda Y. Bourhisa, którzy interesowali się wizualną widocznością języka fryzyjskiego i baskijskiego w sferze publicznej (1997). Wprowadzili oni pojęcie krajobrazu językowego (*linguistic landscape*), rozumianego przez nich jako wizualny zespół zapisanych informacji („tekstów”) znajdujących się na znakach drogowych, reklamach bilbordowych, nazwach ulic, oznaczeniach sklepów i budynkach użyteczności publicznej, w tym także siedzib władz publicznych. Badali oni zbiór dwu- i wielojęzycznych znaków prezentowanych w formie pisanej w określonej przestrzeni publicznej, który tworzył doświadczany przez ludzi „pejzaż” na danym terytorium, lokalizacji, aglomeracji miejskiej itp. (Landry, Bourhis 1997: 25).

Początkowo termin ten odnoszono jedynie do samego faktu potwierdzenia stosowania różnych języków na danym obszarze. Współcześnie badania na ten temat koncentrują się bardziej na społecznej i politycznej roli różnorodności językowej obecnej zarówno na urzędowych, jak i komercyjnych oraz prywatnych znakach. W ich ramach zbiera się informacje nie tylko na temat zmian „szaty informacyjnej” miast i miejscowości (m.in. nazw ulic, urzędów, przedsiębiorstw itp.), ale analizuje się również społeczne reakcje na zwiększającą się

„różnorodność” językową (Cenzos, Gorter 2006: 74–78; Gorter 2013). Choć najbardziej został zaakceptowany termin „krajobraz językowy”, to w literaturze przedmiotu można spotkać inne zbliżone pojęcia, które odnosiły się do analizy tego samego zjawiska, takie jak „krajobraz toponimiczny”, „krajobraz wyobrażony” (Alderman 2008: 208), czy też „publiczny pejzaż językowy” i „prywatny pejzaż językowy” (Wicherkiewicz 2016: 126–127). Wszystkie one nawiązują do obecnej popularności pojęcia „krajobrazu” w geografii kulturowej i w naukach społecznych (Smyrski 2018).

Z perspektywy nazewnictwa w językach mniejszościowych jedna ich funkcja staje się najważniejsza. Dotyczy ona oznaczania terytorium i wzmacniania emocjonalnej więzi z nim. W wypadku terytorium zamieszkałego przez więcej niż jedną grupę etniczną można oczekiwać dyskusji i napięć dotyczących stosowania konkurujących terminologii nazewniczych. Mogą one prowadzić do kontestacji przestrzeni publicznej i być przykładem walki o „znaczenie, widzialność i obecność w przestrzeni” (Raos 2015: 4).

Władze państw niechętnie się godzą na regulacje dotyczące dwujęzyczności. Ich realizacja pozostaje w praktyce skomplikowana ze względów prawnych (konkretnych sposobów ich regulacji w prawie krajowym), jak i kosztów finansowych. Prowadzą one także do konfliktów etnicznych i językowych, które mogą przekraczać granice danego państwa. Dobrym przykładem tego typu wydarzeń i postaw jest długoletnia i dramatyczna kampania na rzecz wprowadzania znaków drogowych z nazwami miejscowości w języku angielskim i walijskim w Walii od końca lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Były one traktowane jako „symbole sprawiedliwości” w przeciwieństwie do obecności tablic z samymi nazwami angielskimi, które były określane mianem symboli „ucisku”, „niesprawiedliwości” i „anglicyzacji”. Z tego powodu były one często niszczone i zamalowywane (Merriman, Rhys, Jones 2009: 359).

3. Dodatkowe nazewnictwo miejscowości w językach mniejszości narodowych i regionalnych w państwach Unii Europejskiej

Porównanie dotyczące funkcjonowania zasad wprowadzania dodatkowych („podwójnych”) nazw miejscowości oraz innych obiektów w krajach obecnej Unii Europejskiej rozpocznę od próby odpowiedzi na pytanie, w jakich państwach dopuszcza się możliwość oficjalnego wprowadzania dodatkowego nazewnictwa w językach mniejszościowych (Raos 2015; por. *Używanie języka mniejszości narodowych...* 2003: 11–26; Goleh 2017: 51–52). Jeżeli takie możliwości istnieją, to na jakich zasadach prawnych one się opierają? Czy na przykład takie zapisy znajdują

się w konstytucji, w specjalnej ustawie o ochronie praw mniejszości narodowych lub w ustawie językowej, albo też w specjalnym statucie regionalnym (co może dotyczyć państw o strukturze federalnej)? Spośród 28 obecnych państw członkowskich UE aż w 24 z nich istnieją możliwości obecności dwujęzycznego nazewnictwa. W 4 państwach członkowskich takiej regulacji nie ma i są to Bułgaria, Grecja, Litwa i Łotwa. Kraje te nie podpisały Karty Języków, ale wszystkie one, z wyjątkiem Grecji, podpisały Konwencję Ramową i ją ratyfikowały.

Wśród grupy 24 krajów dopuszczających dwujęzyczność nazewnictwa 6 z nich jest oficjalnie dwu- lub wielojęzyczna. Są to: Belgia (uznająca język niderlandzki, francuski i niemiecki za urzędowe), Cypr (w tym kraju języki urzędowe to grecki i turecki), Finlandia (języki urzędowe to fiński i szwedzki, ale kraj ten dopuszcza jeszcze dodatkowe nazwy miejscowości w języku północno-lapońskim – tzw. *Northern Sámi*), Irlandia (języki urzędowe to irlandzki, *gaelic* oraz angielski), Luksemburg (języki urzędowe to francuski, niemiecki, a od 1985 r. także i język luksemburski) oraz Malta (języki urzędowe to maltański i angielski). W 4 z nich wielojęzyczność (i związana z tym oczywiście wielojęzyczność nazewnictwa) jest zagwarantowana na poziomie prawa konstytucyjnego (Belgia, Cypr, Irlandia i Malta), a w 2 z nich oparta jest na specjalnych ustawach językowych (Finlandia i Luksemburg).

W grupie 18 państw oficjalnie jednojęzycznych, ale dopuszczająca dwu- lub wielojęzyczne nazwy mamy do czynienia z następującymi rozwiązaniami prawnymi. W Słowenii jest nim zapis konstytucyjny, w Austrii i Chorwacji to regulacje konstytucyjne w połączeniu z odpowiednimi ustawami o ochronie mniejszości narodowych, a w Hiszpanii zapis konstytucyjny i odpowiednie regulacje na poziomie regionalnym. W 4 następnych krajach główną podstawę prawną stanowią ustawy o ochronie mniejszości narodowych (Czechy, Polska i Węgry oraz Niemcy poprzez odpowiednie regulacje o ochronie mniejszości przyjęte na poziomie krajów związkowych). W kolejnych 8 państwach podstawą są odpowiednie ustawy językowe istniejące na poziomie krajowym (Holandia, Portugalia, Słowacja, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy) lub na poziomie lokalnym (Dania). W Estonii dwujęzyczność wynika z ustawy o nazwach miejscowych, a w Rumunii z zasad działalności administracji lokalnej. We Francji zaś regulacje dwujęzycznych nazwy mają jedynie charakter lokalny.

Kolejną kwestią jest porównanie, jakich warunków wymaga się do wprowadzenia dodatkowego nazewnictwa mniejszościowego. Czy jest nim „próg mniejszościowy” w postaci określonego odsetka osób deklarujących przynależność do danej mniejszości lub posługujących się określonym językiem na terenie danej społeczności lokalnej, albo też określonego odsetka osób biorących udział w konsultacjach społecznych i opowiadających się za ich wprowadzeniem? Czy mogą nimi być kryteria historyczne wiążące tradycję używania danego języka na danym

terytorium regionalnym lub też odnoszące je do możliwości zawartych w posiadanej przez władze autonomii terytorialnej?

Wszystkie z tych 18 państw wymagają spełnienia określonych warunków na wprowadzanie podwójnego nazewnictwa. Należą do nich: po pierwsze, wymogi historyczne dotyczące języków i grup mniejszościowych żyjących tradycyjnie na określonym terytorium ich zamieszkania (Estonia, Francja i Szwecja); po drugie, zasada terytorialna odnosząca zasadę dwujęzyczności nazewnictwa do wyznaczonych regionów administracyjnych w ramach struktury regionalnej państwa (Dania, Holandia, Hiszpania, Niemcy, Portugalia, Słowenia, Wielka Brytania i Włochy); po trzecie, wymóg przekroczenia określonego odsetka osób należących do danej mniejszości lub posługujących się danym językiem (Austria, Chorwacja, Czechy, Finlandia, Polska, Rumunia, Słowacja i Węgry). Jest on najczęściej określony na poziomie 20% osób deklarujących przynależność do danej mniejszości lub używania danego języka, choć w niektórych krajach (Austria, Czechy i Węgry) zmniejszono to wymaganie do progu 10%.

W państwach UE stosuje się także zróżnicowane zasady wizualnego wizerunku dodatkowych nazw. Dotyczą one tego, czy są one pisane tym samym stylem pisma co nazwy oficjalne (urzędowe) oraz czy są w tym samym rozmiarze i kolorze. Biorąc pod uwagę równość stylów pisma nazw w języku oficjalnym (urzędowym) i mniejszościowym, sytuacja wygląda następująco: w 9 krajach obie nazwy (ich czcionki) są sobie równe (w Austrii, Chorwacji, Czechach, Estonii, Holandii, Polsce, Słowenii, Szwecji i Włoszech), w 5 krajach brak jest tej równości, czyli nazwy w językach mniejszości są wyraźnie mniejsze (Dania, Francja, Hiszpania, Portugalia i Wielka Brytania), a w 4 krajach jest zagwarantowana częściowa równość nazw, która zależy od rozwiązań lokalnych, czyli od regionu, urzędu itp. (Niemcy, Rumunia, Słowacja i Węgry).

Ostatni element porównania dotyczy polityki nazewnicznej państwa lub władz lokalnych, tj. tego, czy ma ona charakter pełnej lub częściowej implementacji. Rozważaną kwestią będzie, czy dodatkowe nazewnictwo można rozszerzać na inne obiekty i urzędy w danym regionie. W 9 krajach obowiązuje pełna ich implementacja (Czechy, Niemcy, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Szwecja i Włochy), zaś w 9 krajach obowiązuje częściowa implementacja dotycząca używania praktycznie tylko nazw miejscowości (Austria, Chorwacja, Dania, Estonia, Francja, Hiszpania, Holandia, Wielka Brytania). Przegląd stosowania dodatkowych nazw w językach mniejszości narodowych i regionalnych w krajach Unii Europejskiej prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Języki regionalne i mniejszości narodowych korzystające z możliwości wprowadzenia dwujęzycznych nazw w wybranych krajach Unii Europejskiej

Lp.	Kraj	Języki korzystające z możliwości dwujęzycznych nazw miejscowości i ulic
1.	Austria	chorwacki, słoweński, węgierski
2.	Chorwacja	czeski, serbski, węgierski, włoski
3.	Czechy	polski
4.	Dania	niemiecki
5.	Estonia	szwedzki, võro
6.	Francja	alzacki (niemiecki), bretoński, baskijski, gallo, kataloński, korsykański, oksytański (prowansalski), włoski (<i>Niçard</i>)
7.	Hiszpania	aranejski (oksytański), asturyjski, baskijski, galisyjski, kataloński,
8.	Holandia	fryzyjski (zachodnio-fryzyjski)
9.	Niemcy	dolno-łużycki, duński, górno-łużycki, fryzyjski (północno-fryzyjski), fryzyjski-saterlandzki
10.	Polska	białoruski, kaszubski, litewski, łemkowski, niemiecki
11.	Portugalia	mirandyjski
12.	Rumunia	bułgarski, chorwacki, niemiecki, polski, serbski, ukraiński, węgierski
13.	Słowacja	węgierski, łemkowski
14.	Słowenia	węgierski, włoski
15.	Szwecja	meänkieli, północno-lapoński, południowo-lapoński
16.	Węgry	chorwacki, niemiecki, rumuński, serbski, słowacki, słoweński
17.	Włochy	albański, chorwacki, grecki, franko-prowansalski, francuski, friulski, kataloński, ladyński, niemiecki, oksytański, sardyński, słoweński
18.	Zjednoczone Królestwo (Wielka Brytania)	kornijski, irlandzki (gaelicki), gaelicki szkocki (<i>Ulster Scots</i>), walijski

Źródło: (Raos 2015: 20).

Tabela pokazuje, że z rozwiązań wprowadzania dodatkowego nazewnictwa korzystają zarówno języki mniejszości narodowych wspierane przez państwa narodowe, w których mają one status oficjalny lub urzędowy, jak i języki regionalne używane przez małe społeczności o charakterze lokalnym. Z państw Unii Europejskiej to Włochy i Francja dają największej liczbie języków możliwość publicznego zaistnienia na nazwach miejscowości (dotyczy to zwłaszcza języków regionalnych), a następnie Rumunia i Hiszpania. Tabela ta pokazuje również, że spośród 24 oficjalnych języków państw członkowskich Unii aż 16 języków cieszy się na jej terenie statusem dwujęzyczności, w tym przede wszystkim język niemiecki obecny w 6 krajach, węgierski w 5 i chorwacki w 4.

Na koniec można zapytać o aktualne konflikty związane z wprowadzaniem dwujęzycznych nazw miejscowości. Wyróżniają się tutaj dwa kraje, Austria i Chorwacja. W obu tych wypadkach mieliśmy do czynienia z gwałtownymi sprzeciwami wobec wprowadzenia dodatkowych oznaczeń w tych językach. W pierwszym wypadku chodzi głównie o dodatkowe nazwy w języku słoweńskim na terenie kraju związkowego Karyntii, podczas gdy w innych częściach kraju oznakowanie dwujęzyczne nie spotkało się z takim poziomem dezaprobaty i odrzucenia (Godlewska 2013; Gully 2011; Godlewska 2006: 63–67). W Chorwacji możliwości stosowania nazw miejscowości i ulic w języku serbskim pisane cyrylicą spotkały się z ostrymi protestami społecznymi (zwłaszcza w dotkniętym zniszczeniami wojennymi mieście Vukovar), co jest związane z przywoływaniem nie tak dawnych wspomnień wojennych i niepokojem o spójność terytorialną kraju (Tomić 2013; Sillić 2013).

4. Dwujęzyczne nazewnictwo miejscowości w krajach Grupy Wyszehradzkiej (Czechy, Słowacja, Węgry i Polska)

Obecność dwu- lub wielojęzycznych nazw miejscowości pozostaje w grupie krajów Grupy Wyszehradzkiej (Czechy, Słowacja, Węgry i Polska) mocno określona przez historyczne doświadczenie etnicznego i językowego zróżnicowania, obecności wpływów niemieckich, rosyjskich i austro-węgierskich, ale także pamięcią przymusowej polityki germanizacji i rusyfikacji.

Omawianie rozpocznę od Republiki Czeskiej. Przyjęta w tym kraju w 2001 r. ustawa o prawach członków mniejszości narodowych zawiera regulacje dotyczące wprowadzenia dwujęzycznych oznaczeń miejscowości i znaków topograficznych na obszarach, które są tradycyjnie i w znacznej liczebności zamieszkiwane przez osoby należące do mniejszości narodowych (art. 8 ust. 1 i 2 ustawy mniejszościowej) (*Używanie języka mniejszości narodowych...* 2003: 20–21; Zwilling 2003: 4). Stawiane przez nie wymagania są jednak stosunkowo wysokie i restryktywne. Z jednej strony oczekuje się, aby społeczność mniejszościowa stanowiła na terenie danej gminy co najmniej 10% zbiorowości lokalnej (na podstawie wyników spisu powszechnego ludności). Z drugiej strony wnioski o wprowadzenie dodatkowego oznakowania musi zostać złożony za pośrednictwem specjalnej lokalnej komisji do spraw mniejszości narodowych, która go akceptuje lub odrzuca (zgodnie z art. 29 para. 2 ustawy o gminach). Podczas gdy pierwszy próg jest raczej niski, to ten drugi w praktyce może skutecznie zapobiegać ich wprowadzeniu, o ile członkowie danej mniejszości nie uzyskają wystarczającego wsparcia od całej społeczności lokalnej. Taka sytuacja miała miejsce w gminie Trzyniec (czes. *Třinec*), w której, mimo że 17,7% ludności stanowiła mniejszość polska, propozycje

wprowadzenia polskich nazw i oznaczeń były kilkakrotnie odrzucane głosami reprezentantów innych mniejszości i władz lokalnych.

Stopień rozpowszechnienia dodatkowego nazewnictwa ustalają indywidualnie władze każdej gminy na podstawie zaleceń swoich komisji, poczynając od umożliwienia zaistnienia takich napisów na budynkach publicznych (gdzie i w jakich miejscach), ulicach, znakach drogowych wskazujących wjazd i wyjazd z gminy oraz w innych miejscach publicznych (jak np. przystanki autobusowe). Koszty związane z ich instalowaniem pokrywane są z centralnego budżetu państwa (Matchlovà 2013: 231–214).

Jedynym językiem, który korzysta obecnie praktycznie z tych rozwiązań jest język polski (zob. tabela 1) w regionie Śląska Cieszyńskiego w województwie morawsko-śląskim (w którym w sposób zwarty zamieszkuje polska mniejszość narodowa). Na podstawie przepisów warunki wprowadzenia dwujęzycznych nazw czesko-polskich spełnia łącznie 31 gmin. Władze lokalne są jednak raczej im niechętne. W ostatnich latach ustalono jednak możliwość dwujęzycznego oznaczenia dworców kolejowych w tych miejscowościach województwa morawsko-śląskiego, gdzie ostatnio dochodziło do ich modernizacji dla gmin spełniających kryteria mniejszościowe. Aktualnie są dyskutowane możliwości wprowadzenia dodatkowych oznakowań miejscowości w języku słowackim (8 gmin) oraz niemieckim w okręgu Sokolov (3 gminy) (*Fourth Opinion on the Czech Republic...* 2016: 22–23).

Na Słowacji pierwsze regulacje dotyczące wprowadzania dodatkowych nazw miejscowości oraz innych obiektów w językach mniejszości zostały wdrożone w 1994 r. w regionach o znacznym odsetku obecności mniejszości (20%). Oznaczenia te miały być jednak pisane mniejszym i odmiennym stylem pisma. Kolejna ustawa dotycząca języków mniejszości z 1999 r. wprowadziła przepisy, które przewidywały, że nazwy miejscowości i ulic, znaki topograficzne i drogowe, nazwy stacji kolejowych i przystanków autobusowych, a także oznaczenia na budynkach administracji publicznej w wyznaczonych gminach mogą być przedstawiane w językach mniejszości, choć nadal przy użyciu mniejszego rozmiaru pisma (*Używanie języka mniejszości narodowych...* 2003: 22–23). Decyzje w tej sprawie miały być podejmowane przez władze gminy i na jej koszt.

Poza najczęściej spotykanymi słowacko-węgierskimi oznaczeniami (na południu Słowacji) występują również dodatkowe nazwy w języku ruskim (łemkowskim) w północno-wschodniej części Słowacji. Przez długi czas odmawiano jednak wprowadzenia dodatkowego nazewnictwa stacji kolejowych (w języku węgierskim) i dopiero w 2017 r. 54 dworce kolejowe w miastach na południu Słowacji mogły otrzymać dodatkowe węgierskie oznakowanie, po licznych protestach ze strony mniejszości węgierskiej. W ocenach Rada Europy podkreśla brak pełnego wdrażania uprawnień językowych zawartych w ustawie o języku mniejszości-

wym w wyznaczonych gminach oraz wobec wszystkich uprawnionych do tego języków, w tym także języka romskiego. Podkreśla się także, że brak jest jasnych regulacji dotyczących, gdzie i w jaki sposób języki mniejszości mogą być używane na przykład na szlakach turystycznych, co budziło napięcia na szczeblu lokalnym na południu tego kraju (*Fourth Opinion on the Slovak Republic...* 2014: 20–21).

Z kolei na Węgrzech ustawa o prawach mniejszości narodowych i etnicznych z 1993 r. umożliwiła wprowadzenie dwujęzycznych znaków drogowych w gminach, w których co najmniej 20% lokalnej populacji należało do uznanej mniejszości (*Używanie języka mniejszości narodowych...* 2003: 19–29). Wprowadzono dwujęzyczne nazwy miejscowości w języku rumuńskim, słowackim oraz niemieckim. W praktyce prawo to jest raczej rzadko stosowane i brak jest dokładnych danych dotyczących liczby gmin, w których one występują. O ile dodatkowe nazwy miejscowości w językach mniejszości są mniejsze rozmiarem i różnią się stylem pisma od swoich węgierskich odpowiedników, to oznaczenia ulic mogą być przedstawiane w taki sam sposób dla obu języków, węgierskiego i mniejszościowego. Kolejne regulacje zawarte w ustawie o prawach narodowości (*The Act on the Rights of Nationalities*) z 2011 r. przewidywały, że w gminach, w których osoby należące do mniejszości narodowej stanowią, zgodnie z ostatnim spisem powszechnym, nie mniej niż 10% mieszkańców, znaki z nazwą miejscowości i nazwami ulic powinny występować także w języku danej mniejszości (art. 6 ust. 1), a ponadto oznaczenia zawierające nazwy agencji i urzędów publicznych oraz komunikaty związane z ich funkcjonowaniem powinny również być przedstawiane w języku danej mniejszości wraz z językiem węgierskim). W ocenie Rady Europy nie pojawiły się jeszcze w tym kraju żadne dodatkowe oznaczenia w żadnym z dwóch języków używanych przez Romów (Romowie i Beasz) (*Fourth Opinion on Hungary...* 2016: 35).

Z kolei pojawienie się dodatkowych oznaczeń miejscowości w Polsce było związane, jak już pisałem na początku tego artykułu, z przyjęciem specjalnej ustawy o mniejszościach w 2005 r. Przewidywała ona określone warunki dla ich wprowadzenia, które są zbliżone w dużym stopniu do tych, które obowiązują w innych krajach, a zwłaszcza w państwach Grupy Wyszehradzkiej. Możliwości takie dotyczą jedynie tych gmin, w których liczba mieszkańców gminy należących do mniejszości jest nie mniejsza niż 20% ogólnej jej liczby (ustalanej według wyników ostatniego spisu powszechnego ludności) lub gdy za ustaleniem dodatkowej nazwy miejscowości w języku mniejszości opowiedziała się w trakcie konsultacji ponad połowa (większość) uczestniczących w nich mieszkańców. Dodatkowe nazwy mogą być wprowadzone na terenie całej gminy lub w poszczególnych miejscowościach, a koszty z nimi związane ponosi budżet państwa (wprowadzenie dodatkowych nazw ulic i dwujęzycznych tablic na urzędach obciąża już budżet gminy). Ustawa przesądza, że dodatkowe nazwy umieszczane są po nazwie w języku polskim i nie mogą być stosowane samodzielnie, a ustalenie dodatkowej

nazwy w języku mniejszości następuje zgodnie z zasadami pisowni tego języka. Dodatkowa nazwa mniejszościowa nie ma żadnego znaczenia prawnego oprócz symbolicznego, tj. nie występuje w obrocie prawnym (np. nie można wysłać pocztą listu zaadresowanego jedynie nazwą miejscowości w języku mniejszości). Istotnym i specyficznym warunkiem dla naszego kraju jest wymóg historyczny, który stanowi, że dodatkowe nazwy te nie mogą nawiązywać do nazw z okresu 1933–1945, nadanych przez władze Trzeciej Rzeszy Niemieckiej lub Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Do końca maja 2020 r. ustalono w Polsce dodatkowe nazwy miejscowości w językach mniejszości narodowych i języku regionalnym, dla 1252 miejscowości w 62 gminach. Najwięcej takich nazw wprowadzono w języku kaszubskim (827 nazw w 27 gminach), następnie w niemieckim (359 nazw w 31 gminach) i kolejno litewskim (30 nazw w 1 gminie), białoruskim (27 nazw w 1 gminie) w łemkowskim (9 nazw w 2 gminach). W żadnej z tych gmin nie ustalono dodatkowych nazw dla wszystkich występujących w niej miejscowości lub też ich części. Nie ustalono również do tej pory ani jednej dodatkowej nazwy dla obiektu geograficznego, ani też formalnie nie wprowadzono dodatkowych nazw ulic i placów (choć takie nazwy są spotykane w niektórych miejscowościach, zwłaszcza na Kaszubach).

Ich pojawienie stanowi z jednej strony ważną, jeżeli nie historyczną, zmianę funkcjonowania polskiego społeczeństwa i jego sfery publicznej (Sagan-Bielawa 2016: 18–19), która polegała na oficjalnym dopuszczeniu do sfery publicznej innych języków, naruszając w ten sposób dotychczasową tradycję dominacji języka polskiego i obowiązujący państwowy reżim językowy (Sonntag, Cardinal 2015: 9–15). Z drugiej strony, dodatkowe nazewnictwo w językach mniejszości wskazuje na ważną rolę języka w podtrzymywaniu tożsamości narodowej dla mniejszości narodowych i etnoregionalnych we współczesnej Polsce. Nazwy te stały się zewnętrznymi znakami ich identyfikacji, potwierdzając istniejące tam od dawna lokalne zróżnicowania etniczne. Jak podsumowywał Andrzej Czerny swoje rozważania na temat nazw geograficznych, podstawową ich funkcją jest zawsze identyfikacja miejsca, a dopiero później pozostaje „bycie nośnikiem treści związanych z nazywanym miejscem” – ale właśnie w niektórych wypadkach ta drugorzędna funkcja staje się czasami równorzędna, a nawet dominująca (Czerny 2011: 245).

5. Podsumowanie

Opisane w artykule zasady dostępności dwujęzycznego nazewnictwa w krajach Unii Europejskiej, jak i konflikty na tym tle świadczą o stale ważnej roli znaków w językach mniejszości w sferze publicznej dla tożsamości mniejszościowych

grup etnolingwistycznych. O ile ich pojawienie się w starych państwach członkowskich było skutkiem procesów ich regionalizacji i decentralizacji administracji oraz aktywności regionalnych grup etnolingwistycznych, o tyle w nowych krajach członkowskich stanowiły one część szerszej zmiany polityki językowej i etnicznej w ramach procesów demokratyzacji i dążeń do uzyskania członkostwa w Unii. W sensie społecznym regulacje te umożliwiały wyrażanie cech etnicznych podkreślających zróżnicowanie kulturowe lokalnych przestrzeni publicznych, a także świadczyły o zmianie władzy symbolicznej na danym terenie. Jak podkreślają badacze, w lokalnych relacjach większość – mniejszość negocjacja „władzy symbolicznej bądź realnej jest włączona oraz dokonuje się poprzez obecność języka (...) w sferze publicznej” (Marten, Mensel, Gorter 2012: 6).

Literatura

- Abu Gholeh M., 2017, *Dwujęzyczne nazewnictwo geograficzne jako jedno z praw językowych mniejszości narodowych* [w:] M. Jabłoński, J. Banach-Gutierrez (red.), *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce i na świecie*, Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Alderman D.H., 2008, *Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes* [w:] B. Graham, P. Howard (eds.), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Farnham–Burlington: Ashgate Press.
- Benoit-Roohmer F., 1996, *The Minority Question in Europe: Texts and Commentary*, Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Bukowski A., Lubaś M., Nowak J., 2010, *Wprowadzenie* [w:] A. Bukowski, M. Lubaś, J. Nowak (red.), *Spoleczne tworzenie miejsc. Globalizacja, etniczność, władza*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Castells M., 2008, *Siła tożsamości*, tłum. S. Szymański, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cenzoz J., Gorter D., 2006, *Linguistic Landscape and Minority Languages*, *International Journal of Multilingualism*, no. 1, vol. 3, s. 67–80.
- Czerny A., 2011, *Teoria nazw geograficznych*, *Prace Geograficzne*, nr 226.
- Dołowy-Rybińska N., 2013, *The Europe of Minorities: Cultural Landscape and Ethnic Boundaries*, *Art Inquiry. Recherches sur les Arts*, vol. XV(XXIV), s. 125–137.
- Dołowy-Rybińska N., 2015, *Sytuacja języków mniejszościowych i regionalnych w Europie. Wymiar finansowy. Rekomendacje dla Polski* [w:] *Opinie i Ekspertyzy OE-236*, Warszawa: Kancelaria Senatu.
- Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, sporządzona w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r., Dz. U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121.
- Fourth Opinion on Hungary adopted on 25 February 2016*, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, 12 September 2016.

- Fourth Opinion on the Czech Republic adopted on 16 November 2015*, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, 28 June 2016.
- Fourth Opinion on the Slovak Republic adopted on 3 December 2014*, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, Strasbourg, 3 December 2014.
- Godlewska E., 2006, *Prawa językowe mniejszości narodowych w Republice Austrii na przykładzie mniejszości słoweńskiej i chorwackiej*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia*, vol. XIII, s. 61–67.
- Godlewska E., 2013, *Kwestia dwujęzycznych tablic o charakterze topograficznym w Republice Austrii – prawo oraz jego realizacja* [w:] E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk (red.), *Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej: stan prawny i faktyczny*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Gorter D., 2013, *Linguistic Landscapes in a Multilingual World*, *Annual Review of Applied Linguistics*, no. 33, s. 190–212.
- Gully J.M., 2011, *Bilingual Signs in Carinthia: International Treaties, the Ortstafelstreit, and the Spaces of German*, *Transit*, no. 7(1), s. 1–14.
- Janusz G., 2011, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 r.*, Dz. U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209.
- Kutyłowska K., 2013, *Polityka językowa w Europie*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Landry R., Bourhis R.Y., 1997, *Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study*, *Journal of Language and Social Psychology*, no. 1, vol. 16, s. 23–49.
- Malloy T.H., 2005, *National Minority Rights in Europe*, New York: Oxford University Press.
- Matlochová E., 2013, *Uprawnienia polskiej mniejszości narodowej w Republice Czeskiej* [w:] D. Kornobis-Romanowska (red.), *Folia Iuridica Wratislaviensis*, t. 2, nr 2, s. 189–228.
- Marody M., Giza-Poleszczuk A., 2004, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Marten H.F., Van Mensel L., Gorter D., 2012, *Studying Minority Languages in the Linguistic Landscape* [w:] H.F. Marten, L. Van Mensel, D. Gorter (eds.), *Minority Languages in the Linguistic Landscape*, Basingstoke–New York: Palgrave Macmillan.
- Merriman P., Rhys J., 2009, “*Symbols of Justice*”: *the Welsh Language Society’s: campaign for bilingual road signs in Wales, 1967–1980*, *Journal of Historical Geography*, no. 35, s. 350–375.
- Nijakowski L.M. (red.), 2014, *Konferencja Europejskie i regionalne instrumenty ochrony języków zagrożonych Warszawa, 5 listopada 2013 r.*, Warszawa: Kancelaria Sejmu.
- Patten A., 2009, *Survey Article: The Justification of Minority Language Rights*, *Journal of Political Philosophy*, no. 1, s. 102–128.
- Patten A., Kymlicka W. (eds.), 2003, *Introduction: Language Rights and Political Theory: Context, Issues, and Approaches*, w: *Language Rights and Political Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- Porębski A., 1991, *Europejskie mniejszości etniczne Geneza i kierunki przemian*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński.

- Preece J.J., 2007, *Prawa mniejszości*, Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Raos V., 2015, *Linguistic Landscape in EU member States. Politics of Visibility and Presence*, paper, Zagreb, 29–30 June, <https://www.coe.int/en/web/minorities/country-specific-monitoring> (dostęp: 30.11.2018).
- Sagan-Bielawa M., 2016, *Wdrażanie Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych a rzeczywistość socjolingwistyczna w Polsce*, Socjolingwistyka, nr 30, s. 7–21.
- Silić T., 2013, *Bilingual signs undermining post-war recovery*, October 28, <http://duelamical.eu/articles/66/bilingual-signs-in-vukovar> (dostęp: 30.11.2018).
- Skudrzyk A., Urban K., 2010, *Małe ojczyzny. Świadomość językowo-kulturowa społeczności lokalnych*, Katowice: Oficyna Wydawnicza WW.
- Sloboda M., Šimičić L., Szabó-Gilinger E., Vigers D., 2012, *The Policies on public signage in minority languages and their reception in four traditionally bilingual European locations*, Media and Communication Studies, no. 63, s. 51–88.
- Smyski Ł., 2018, *Między władzą spojrzenia a praktyką. Antropologia krajobrazy*, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Sonntag S.K., Cardinal L., 2015, *State Traditions and Language Regimes: A Historical Institutionalism Approach to Language Policy*, Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies, no. 1(8), s. 5–21.
- The Framework Convention: a key tool to managing diversity through minority rights. The Scope of Application of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, 2016, Thematic Commentary, no. 4, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg: Council of Europe.
- The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention*, 2012, Thematic Commentary, no. 3, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg: Council of Europe.
- Thornberry P., Estebanez M.A.M., 2004, *Minority rights in Europe. A review of the work and standard of the Council of Europe*, Strasbourg: Council of Europe.
- Tomić L., 2013, *Respect of the law, respect of minorities*, October 28, <http://duelamical.eu/articles/66/bilingual-signs-in-vukovar> (dostęp: 30.11.2018).
- Ustawa z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz. U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141.
- Używanie języka mniejszości narodowych jako pomocniczego języka urzędowego w wybranych krajach europejskich*, 2003, Gliwice–Opole: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej.
- Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, 2010, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, C 83.
- Wicherkiewicz T., 2014, *Regionalne języki kolateralne Europy – porównawcze studia przypadku z polityki językowej*, Poznań: Rys.
- Wicherkiewicz T., 2016, *Ginące języki, etniczność, tożsamość i polityka* [w:] N. Nau, M. Hornsby, M. Karpiński, K. Klessa, T. Wicherkiewicz, R. Wójtowicz, *Języki w niebezpieczeństwie. Księga wiedzy*, Poznań: Wydział Neofilologii Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Zwilling C., 2004, *Minority Protection and Language Policy in the Czech Republic*, Noves SL, Revista de Sociolingüística, s. 1–8, <http://www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hm04tardor/docs/zwilling.pdf> (dostęp: 1.12.2018).